

УДК 378.14

С. М. Ситняківська,
кандидат педагогічних наук, старший викладач
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ОСОБЛИВОСТІ БІЛІНГВАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ МАГІСТРІВ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ В ЖИТОМИРСЬКОМУ ДЕРЖАВНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

У статті проаналізовано процес становлення та розвитку білінгвальної освіти. Розкрито особливості білінгвальної підготовки студентів-магістрантів за фахом соціальної педагогіки. Доведено необхідність впровадження і виявлено специфіку організації вивчення спеціального курсу "Актуальні проблеми соціальної педагогіки" білінгвальним методом.

Останнє десятиліття характеризується стрімкими змінами у всіх сферах діяльності людства, у тому числі і в питаннях державотворення та системи підготовки сучасних фахівців освітніми навчальними закладами. Завдяки створенню Євросоюзу і вибору нашою державою інтеграційного вектора зовнішньополітичної діяльності в напрямку цього об'єднання європейських держав, створюються реальні умови для подальшого всебічного, ґрунтового соціального, освітнього та наукового розвитку громадян української держави. Підтвердженням цього є приєднання України до рішень Сорбонської (Париж, 1998) та Болонської (Болонья, 1999) Декларацій, що проголосили створення єдиного європейського освітнього простору, в якому національні ідентичності можуть взаємодіяти та зміцнюватися на користь держав Європи, їх студентів та громадян загалом. У межах цих Декларацій Європейською Комісією визначені головні напрями дій держав щодо мовної освіти (Брюссель, 2002), які були підтримані і нашою країною: поширення практики вивчення мов упродовж усього життя людини; підвищення рівня ефективності мовної освіти; створення сприятливих умов для вивчення сучасних мов [1].

Варто зазначити, що загальні теоретичні основи білінгвізму вивчалися С. М. Верещагінім, М. М. Михайловичем, В. Максеєм, М. М. Певзнером, І. Турманом, А. Г. Ширінім. Лінгвістичний аспект розкритий у працях Л. Блумфілда, У. Вайнрайха. Соціолінгвістичний аспект досліджували В. Д. Бондалетов, У. Вайнрайх, І. Х. Мусін, психологічний – М. В. Імедадзе, Е. Піл, соціологічний – Б. Спольський, В. Стольтінг, культурологічний аспект – В. В. Сафонова, Ю. А. Сорокін, Я. Шародо, методичний аспект – Л. Г. Кошкучевич, Р. Байер, Д. Мон.

Значний вклад у розробку проблеми білінгвальної освіти зробили новгородські вчені, які створили наукову школу, основним акцентом якої став діалог культур при формуванні інтегративних, комунікативних умінь міжкультурного спілкування. Становлення цієї школи включало три етапи: теоретичне осмислення педагогічних аспектів білінгвізму як міждисциплінарного феномена (М. М. Певзнер, А. Г. Ширін); концептуальне обґрунтування інтегративної моделі білінгвальної освіти в сучасній російській школі (Л. І. Плієва, Н. С. Сорочкін, Ю. В. Кодочігова та ін.); розробка теоретичних основ білінгвальних освітніх програм у вищій школі як засобу полікультурної освіти студентів (М. М. Певзнер, І. В. Алексашенкова, Г. П. Александрова, Н. С. Кузнєцова, О. С. Орлов, І. І. Дмитрієва, С. В. Шубін, Н. А. Шайдорова).

Освітні тенденції України, особливо стосовно вищої освіти, суттєво змінюються відповідно до процесів європейської інтеграції, що підтримуються нашою державою. Національна політика підготовки галузевих фахівців, які б визнавались іншими державами та були конкурентоспроможними на сучасному ринку праці, зазнала значних позитивних змін, особливо стосовно вивчення іноземних мов загалом та іноземних мов за фахом підготовки зокрема. Навчання іноземній мові й іноземною мовою стає невід'ємною складовою процесу формування сучасного фахівця, особливо на рівні магістра. Про це свідчить і те, що показник рівня володіння іноземною мовою у більшості вищих навчальних закладів, у тому числі і в Житомирському державному університеті імені Івана Франка, включено до кваліфікаційної характеристики випускника ВНЗ на рівні бакалавра, а спеціальною іноземною мовою (за фахом підготовки) – на рівні магістра. Доречно зазначити, що сучасна європейська мовна політика України також орієнтує громадян на багатомовність. Без вирішення цієї проблеми успішна інтеграція сучасного фахівця у ринок праці просто неможлива. Це стосується і майбутніх фахівців із соціальної педагогіки, адже знання декількох мов на професійній основі є надійною інвестицією в умовах ринкової економіки. Однак, якщо викладанню англійської мови загального вжитку у нашому вузі приділяється достатньо велика увага, то мова професійного спрямування, або білінгвальна підготовка, почала культивуватися лише нещодавно.

Тому **метою даної статті** є окреслення особливостей білінгвальної підготовки фахівців з соціальної педагогіки та необхідність впровадження білінгвального навчання студентів освітнього кваліфікаційного рівня "магістр" за профільними спеціальностями підготовки.

Загалом, історія підготовки фахівців на білінгвальній основі свідчить про те, що ця проблема культивувалася впродовж значного історичного періоду. Так, у Російській імперії ще на початку XIX століття у дворянських сім'ях не обмежувалися навчанням дітей лише російській мові. Уже на той час знання однієї мови було безперспективним. Вивчення французької мови у той час було обов'язковим, знання ж німецької чи англійської мов схвалювалося, бо світське, політичне, громадське життя потребувало знання іноземних мов. Оскільки у суспільстві існував реальний мотивований попит, то вивчення іноземних мов стало однією з головних тенденцій у підготовці дворянина до майбутнього життя. Варто зауважити, що таке навчання здійснювалося за допомогою учителів і гувернерів, але активну участь у вивченні іноземних мов приймала і сім'я, яка задля поліпшення якості навчання була зобов'язана розмовляти вдома іноземною мовою, створюючи таким чином модель середовища, в якому з часом доведеться виконувати обов'язки майбутньому державному службовцю. Тобто, знання іноземної мови вже на той час виступало засобом, необхідним для досягнення кар'єрного успіху і визнання в суспільстві.

На теренах України періоду XIX – початку XX століть білінгвальна освіта була досить поширеною на території західної її частини, зважаючи на її довготривале знаходження у складі Австро-Угорської імперії.

Варто зазначити, що білінгвальною освітою як науковою проблемою у світі активно стали займатися у другій половині XX століття. Актуальність її вивчення за радянських часів визначалася багатонаціональністю колишнього Радянського Союзу (кожна з 15 республік мала свою мову) та бажанням керівництва впровадити російську в усі національні школи на величезній території колишнього Союзу. Варто зазначити, що викладання у навчальних закладах різного типу велося виключно російською мовою. Російська мова була мовою діловодства, міжнаціонального спілкування. Тому саме в цей період і виникає новий напрям досліджень, присвячений проблемам білінгвізму, тобто конструювання навчального процесу таким чином, щоб використовувати рідну мову та іноземну (російську). Але російські вчені займалися проблемою двомовності лише з точки зору формування російського білінгвізму (В. В. Аврорін, І. М. Ісаєв, М. М. Михайлов) [2].

У цей же період у зарубіжній педагогіці також виділяються течії білінгвального спрямування: американська (Дж. Фішман, Г. Клос, В. Маккей) та канадська (Дж. Куммінс, Л. Драйгер, Дж. Портер). Ці наукові школи досліджували білінгвальну освіту з метою полегшення інтеграції національних меншин у пануючу культуру. Під впливом наукових шкіл, які досліджували білінгвізм, в Америці та Канаді у 60-ті роки XX століття було запроваджено двомовне виховання для дітей з етнічних меншин у державних школах [3; 4; 5].

У 90-ті роки XX століття сформувалася європейська наукова школа, яка вивчала білінгвізм з точки зору розуміння та вивчення різних його феноменів, отримання спеціальних знань за допомогою рідної мови та іноземної, полікультурне виховання задля полегшення інтеграції молоді у загальноєвропейське культурне середовище. Досягненням європейської школи вважається розробка теоретичних основ білінгвальної освіти як альтернативного шляху вивчення іноземної мови [2].

Однак, варто зауважити, що не зважаючи на наявність певних результатів у розробці проблеми білінгвізму різними науковими школами вітчизняної та зарубіжної педагогіки, цілісної концепції білінгвальної освіти не сформовано. На даний час визначено лише певні аспекти цієї проблеми.

В Україні сучасні педагогічні дослідження білінгвальної освіти з'явилися нещодавно. Їх поява спричинена загалом тим, що починаючи з 90-х років XX століття нові соціально-економічні реалії, прагнення інтеграції у європейський простір викликали появу хвилі досліджень, присвячених проблемам формування фахівця-білінгва, а також вивченню зарубіжного досвіду білінгвального навчання та можливостей перенесення такого досвіду на вітчизняну систему освіти, його адаптації з урахуванням наявних соціокультурних умов (А. М. Гусак, А. О. Ковальчук, Ф. А. Моїсєєва).

Окрім того, значний прорив у розробці цієї проблеми відбувся в Україні завдяки роботі Британської Ради, якою у 2002 році було організовано дослідження щодо поточного стану справ у галузі вивчення англійської мови у ВНЗ України з метою створення типової Національної програми з англійської мови спеціального вжитку для вищих навчальних закладів різного профілю. У 2005 році за результатами проведених досліджень така програма була розроблена, але не була впроваджена, а носила лише рекомендаційний характер. Її базисом було навчання іноземній мові з формуванням комунікативної компетенції, під якою розумівся комплекс знань, умінь та навичок, які забезпечували готовність і здатність до спілкування іноземною мовою [1]. Тобто ця програма була розроблена в узагальнюючому вигляді, для всіх вузів і мала суто лінгвістичний характер. Однак, на наш погляд, такі програми мають розроблятися відповідно до спеціалізацій, щоб рівень комунікативної компетенції фахівців повністю відповідав їх готовності і здатності до спілкування іноземною мовою за фахом спеціалізації.

Зважаючи на велику кількість наукових шкіл та науковців, які займаються проблемою білінгвізму в останні десятиліття, а також її актуальність та феноменальність, можна дійти висновку, що дослідження у цій галузі будуть продовжуватися, адже білінгвальна освіта має велике значення не тільки для розвитку

педагогічної теорії і практики, але і універсальне значення з точки зору підготовки майбутніх кваліфікованих фахівців. Про перспективність і необхідність вивчення цієї проблеми свідчать результати опитування студентів соціально-психологічного факультету Житомирського державного університету імені Івана Франка (2-5 курси, всього було опитано 80 студентів). Так, на запитання "Чи потрібно, на Вашу думку, у ВНЗ викладати деякі курси англійською мовою?" 63 % респондентів відповіли "так", 13 % – "так", але тільки спеціальні предмети, 7 % – "ні", 17 % – "не впевнені".

Однак, на сьогоднішній день впровадження білінгвального навчання у ВНЗ, попри очевидну актуальність, має серйозні проблеми. Вони стосуються різних сторін його впровадження у навчальний процес: насамперед відсутністю відповідного розробленого методичного забезпечення, браком часу, використанням лише традиційних методів навчання та невірного розуміння його цілей, а іноді і зневіри у його успішність і потрібність. Насправді ж білінгвальне навчання може принести майбутньому фахівцю більше користі, ніж класичне, розвиваючи у студента різні професійні компетенції, які у майбутньому дадуть можливість конкурувати не лише на українському, а й на світовому ринку праці. Як зазначав Л. В. Щерба, "Порівнюючи принципово різні мови, ми знищуємо ілюзію, до якої нас привчає знання лише однієї мови, – ілюзію, ніби існують непорушні поняття, які є однаковими для усіх часів і для усіх народів. У результаті ми звільняємо думку з полону слова, з полону мови і надаємо їй виключно діалектичної науковості" [6]. У цьому, на його думку, величезне освітнє значення білінгвізму.

Оскільки білінгвальне навчання передбачає використання іноземної мови, то ефективними можна вважати усі відомі методи, які використовуються при вивченні іноземної мови загалом і передбачають системне оволодіння чотирма основними видами мовленнєвої діяльності:

- *читання та розуміння прочитаного* (адаптованих та неадаптованих науково-популярних джерел, лекційних матеріалів, навчальних посібників, підручників та наукових статей, тестів, засобів масової інформації, англійських текстів з Інтернет ресурсу, у тому числі програмних засобів використання англійських сайтів, анування та реферування текстів);

- *слухання та розуміння почутого* (мова викладача під час лекцій, розуміння міжособистісного спілкування під час практичних занять, розуміння аудіо-інтернет конференцій, круглих столів, семінарів, автентичних аудіо-записів наукових фільмів, художніх фільмів соціально-педагогічного спрямування);

- *говоріння* (монологічне та діалогічне мовлення на заняттях, спілкування під час практики, виступи на конференціях з участю міжнародних науковців);

- *письмо* (ведення конспекту лекцій, виконання соціально-педагогічних завдань, написання анотацій до наукових статей, написання резюме щодо подальшого працевлаштування, оформлення наукових звітів при участі у грантах, написання доповідей, рефератів для участі у міжнародних студентських конференціях).

При цьому неабияке значення відводиться оволодінню навичками комплексного використання зазначених видів діяльності при роботі над перекладом наукової літератури за фахом, який також має свої граматичні, лексичні та стилістичні особливості.

Цілком зрозуміло, що у немовному вищому навчальному закладі з високим рівнем підготовки за всіма вищезазначеними видами мовленнєвої діяльності, білінгвальне навчання є можливим на старших курсах або в межах магістерської підготовки. При цьому важливе значення відіграє збалансоване використання традиційних та інноваційних методів навчання. Особливого значення при білінгвальному навчанні набуває особистісно-орієнтований підхід, який сприяє активізації творчого потенціалу та індивідуальних особливостей студентів.

Окрім того, варто зазначити, що білінгвальне навчання потребує обов'язкового використання під час проведення усіх видів занять сучасних інформаційних технологій. Так, при проведенні занять із спеціального курсу "Актуальні проблеми соціальної педагогіки" у Житомирському державному університеті імені Івана Франка, що викладаються для студентів освітнього кваліфікаційного рівня "магістр", усі лекційні заняття ведуться англійською мовою та супроводжуються презентаціями, побудованими за спеціальною методикою. Початкові лекційні заняття, з метою введення у мовну атмосферу на рівні сприйняття на слух спеціального матеріалу за фахом, вміщують обов'язковий супровід анотаційного змісту матеріалу слайдами іноземною мовою. При цьому періодично найбільш складні частини матеріалу з використанням спеціальної фахової лексики презентуються в анотованому українському перекладі, що забезпечує певне запобігання можливої втрати лінії сприйняття логічного змісту лекційного матеріалу. Наступні лекційні заняття (після 3-ї лекції) супроводжуються виключно англійськими презентаційними матеріалами. Попередньо до кожної лекції пропонуються ключові слова, які студенти повинні перекласти і вивчити заздалегідь. До ключових слів входить наукова термінологія соціально-педагогічного змісту, яка буде використовуватися під час лекційного заняття. Тема лекційного заняття повідомляється студентам також заздалегідь, щоб вони мали можливість обдумати проблематику лекції і познайомитися з деякими її мовними аспектами. Практичні заняття будуються на основі особистісно-орієнтованого навчання, найважливішими ознаками якого є багатоваріативність методик і технологій, організація навчання одночасно на різних рівнях складності. При такому виді навчання у

студентів утворюються цінності емоційного благополуччя, позитивного ставлення до світу, тобто створюється внутрішня мотивація [7]. Студентам пропонується виконання творчих завдань різного рівня складності англійською мовою. Це групова робота, індивідуальна, робота в мікрогрупах. Виконані завдання студенти презентують на заняттях, удосконалюючи при цьому чотири види діяльності, що стосується мовного аспекту, нарощують лексичний запас англійської мови фахового спрямування та розв'язують соціально-педагогічні проблеми у межах дисципліни "Актуальні проблеми соціальної педагогіки". Оскільки студенти-магістранти у майбутньому можуть бути науковцями, викладачами, керівниками, то вони повинні мати теоретичні знання та практичні навички у таких видах професійної діяльності як виступи на зборах, засіданнях, конференціях, виступи з презентаціями, ділове листування, спілкування. Саме тому на практичних заняттях ми пропонуємо студентам апробувати презентації, публічні виступи, доповіді, написання ділових документів різних типів англійською мовою.

У межах вивчення спеціального курсу із соціальної педагогіки білінгвальним методом передбачається тестова форма контролю. Студентам пропонується тести англійською мовою з чотирма варіантами відповідей, де лише одна є вірною. Тестові завдання носять соціально-педагогічний зміст і перевіряють, насамперед, розуміння соціально-педагогічних феноменів. Однак, цей вид контролю набутих знань здійснюється англійською мовою, тому водночас цим перевіряється і знання фахової термінології, розуміння особливостей перекладу наукового матеріалу.

Мотиваційна сторона підкріплюється бажанням магістрів надалі займатися науковою роботою, що обов'язково передбачає володіння іноземною мовою за фахом, а також необхідністю складання екзамену англійською мовою по завершенню вивчення спеціального курсу. На нашу думку, мотиваційний інтерес студентів до білінгвального навчання може бути підвищений наданням їм можливостей написання та захисту магістерських дипломних робіт англійською мовою. Це дозволить студентам-магістрам не тільки переконливо впевнитися у своїх знаннях, у тому числі з іноземної мови за фахом, а й адаптуватися в сучасному науковому середовищі.

Виходячи із зазначених чотирьох видів діяльності та форм організації навчального процесу при білінгвальному навчанні набуває великого значення зміст навчальних посібників та підручників, які, окрім матеріалів та завдань спрямованих на реалізацію усіх зазначених видів вивчення іноземної мови, повинні містити теоретичний матеріал, практичні та тестові завдання за спеціальним курсом, у нашому випадку це "Актуальні проблеми соціальної педагогіки". Навчальні матеріали підручників та посібників мають бути максимально унаочненими – повинні містити схеми, таблиці, діаграми, щоб за допомогою візуального сприйняття полегшити розуміння і усвідомлення соціально-педагогічних феноменів та вивчити фахову термінологію. У цих методичних матеріалах має бути викладена актуальність даної дисципліни англійською мовою, коротка історія та основні поняття теорії і техніки перекладу, особливості мови наукової літератури. Підручники та посібники, окрім словника соціально-педагогічного спрямування з перекладом на рідну мову, повинні містити теоретичну частину, в якій представлено особливості перекладу наукової літератури: граматичні та лексичні основи перекладу, поради з практики перекладу наукової літератури та правила використання словників і довідників. Ця теоретична частина посібника, як правило, відводиться студентам на самостійне опрацювання з метою полегшення подальшого осмисленого сприйняття основного матеріалу курсу лекцій з курсу "Актуальні проблеми соціальної педагогіки". Основний курс підручника чи посібника повинен складатися з розгорнутого тексту лекцій, запитань для самоконтролю, тестових завдань для перевірки засвоєння матеріалу та практичних завдань, що стосуються заданої теми, викладених англійською мовою. Для підвищення ефективності слухового сприйняття та створення мовного середовища під час самостійної роботи, бажано забезпечувати навчальні посібники аудіодисками з відповідними навчальними матеріалами.

Отже, білінгвальне навчання – це необхідна складова сучасної системи навчання у ВНЗ, яка потребує вивчення і подальшої розробки з наукової та методичної точки зору. Варіантом її впровадження у навчальний процес у ВНЗ може бути організація вивчення спеціальних курсів білінгвальним методом. Його реалізація забезпечує свідоме ставлення магістра до професійної діяльності, розвиває світогляд, самосвідомість та самовідповідальність, розширює можливості адаптації майбутнього фахівця до різних соціальних, інформаційних, наукових реалій сьогодення. Білінгвальне навчання дасть змогу випускникам простіше інтегруватися у сучасний ринок праці, вимоги якого постійно передбачають вільне володіння однією або декількома іноземними мовами за фахом. Серед перспектив розвитку білінгвального навчання у Житомирському державному університеті імені Івана Франка – організація міжнародних студентських науково-практичних конференцій, пошук грантової підтримки білінгвальної освіти соціальних педагогів, видання адаптованих підручників та посібників за фахом, впровадження практики обміну студентами із зарубіжних ВНЗ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Моїсєєва Ф. А. Роль іноземної мови в загальній концепції підготовки сучасного фахівця [Електронний ресурс] // Донецький державний університет економіки та торгівлі імені М. Туган-Барановського. – Режим доступу : <http://rusnauka.com/NIO/Philologia/moisjejeva.doc.htm>.
2. Ширин А. Г. Педагогические аспекты билингвизма : развитие новой научной школы / А. Г. Ширин. – Ментор. – 2003. – № 2. – С. 34–38.
3. Fischman J. A. Bilingual education. An international sociological perspective / J. A. Fishman. – Newbury House, 1976. – 217 p.
4. Kloss H. The American bilingual tradition / H. Kloss. – Rowley, MA, 1997. – P. 112–134.
5. Mackey W. F. A description of bilingualism / W. F. Mackey ; [J. A. Fishman (ed.)] // Reading in the sociology of language. – Den Haag : Mouton, 1977. – P. 554–584.
6. Шубин С. В. Мотивация овладения иностранным языком в условиях билингвального обучения в вузе : дис. ... канд. пед. наук / С. В. Шубин. – Великий Новгород, 2000. – 279 с.
7. Савченко О. Я. Ознаки особистісно-орієнтованої підготовки майбутнього вчителя / О. Я. Савченко // Творча особистість вчителя : проблеми теорії і практики. – К., 1997. – С. 25–29.

Матеріал надійшов до редакції 26.01. 2011 р.

Ситняковская С. М. Особенности билингвальной подготовки магистров социальной педагогики в Житомирском государственном университете имени Ивана Франко.

В статье проанализирован процесс становления и развития билингвального образования. Раскрыты особенности билингвальной подготовки студентов-магистрантов по специальности социальной педагогики. Доказана необходимость внедрения и выявлена специфика организации изучения специального курса "Актуальные проблемы социальной педагогики" билингвальным методом.

Sytnyakivska S. M. The Peculiarities of Bilingual Education for Master Degree Students in Social Pedagogics in Ivan Franko Zhytomyr State University.

In the article the process of formation and development of bilingual education is analyzed. The bilingual training features of Master Degree Students in the specialty Social Pedagogics are presented. The necessity of using this method is proved and the organization specificity of studying the course "Actual Problems of Social Pedagogics" by bilingual method is presented.